

ЗА ГРАДА И ТЪЛПАТА ПРЕЗ ХХІ ВЕК

Проф. д-р Десислава Бошнакова

Резюме: Днес много идеи идват от пресечната точка на различните области. Краудсорсингът започва като инициатива в сферата на програмирането, а днес можем да го открием във всеки аспект на живота ни. В тази студия ще се фокусирам върху възможностите да се използва краудсорсингът в управлението на един град. Като прилагат нови технологии, градовете могат да направят живота в града по-добър. Знаем, че градът не е само сгради и пътища. Душата на града идва от хората, които го обитават. Краудсорсингът е само един от начините, по които могат да се чуят гласовете на хората и същите тези хора да бъдат ангажирани с бъдещето на града си.

Ключови думи: София, краудсорсинг, град, сътрудничество, комуникация, управление, участие, граждани.

OF CITY AND CROWD IN 21 CENTURY

Prof. Dessislava Boshnakova, PhD

email: dboshnakova@nbu.bg

Abstract: Today, many ideas come from the crossing point of different fields. Starting as initiatives in the field of computing, today crowdsourcing can be found in all aspects of human life. In that article, I will focus on the opportunities to use crowdsourcing in the life of a city. This means that using new technologies cities can create initiatives in which to collaborate with its citizens for making the life of the city better. We know that the city is not only buildings and routes. The soul of the city comes from the crowd who lives

<https://doi.org/10.33919/ydmc.19.1.3>

in that city. Crowdsourcing is just a way to hear the voices of the people and engage them in the future of their city.

Key words: Sofia, Crowdsourcing, City, Cooperation, Communication, Management, Participation, citizens

Има едно нещо, което знаем със сигурност и това е, че промяната е неотменна част от живота ни тук и сега. Всекидневието ни се променя постоянно и както се казва в теорията на Дарвин, ще оцелеят не най-добрите, а тези, които най-добре се адаптират към новите реалности. Новите начини за общуване между хората промениха начина, по който се случват много неща – политика, управление, вземане на решения и т.н. Не са малко хората, които преди да вземат решение питат приятелите си в социалните мрежи за съвет. Не са малко хората, които използват новите технологии, за да потърсят помощ от приятели, с които са свързани в мрежите онлайн. Не са малко и хората, които откликват на поканата за помощ – като дават съвет, свършват някаква задача или споделят с други хора.

В тази ситуация няма как да не се запитаме: А могат ли градовете да използват тази сила на онлайн тълпата, за да станат едно по-добро място за живеене на същите тези хора? И отговорът е: Да, разбира се. Дори и да не е на институционално ниво, този процес вече е в ход. Гражданите лека полека вземат нещата в свои ръце и ако не друго, поне предлагат своето виждане за разрешаване на проблемите в града.

Преди обаче да разгледам как гражданите могат да участват и участват в живота на града, ще отделя време за изясняване на това какво е краудсорсинг и какви са неговите принципи. И така какво е краудсорсингът и защо трябва да се интересуваме от него?

Според създателя на термина Джеф Хау „има причини да вярваме, че настоящето присъствие на краудсорсинга е само прелюдия към много по-сериозна трансформация. В действителност, има поне 200 милиона причини да вярваме в това. Това е горе-долу броят на децата по света, които към момента имат достъп до интернет.“⁴¹ За изкушените от историята, могат

да се дадат много примери, в които изправени пред сериозни предизвикателства хората използват мъдростта на тълпата за разрешаване на сложни ситуации. Но няма да тръгнем към миналото. Ще се съсредоточим върху настоящето и бъдещето, а историята ще я оставим за най-любознателните. И така това, което днес наричаме краудсорсинг, е описано за пръв път от Джеф Хау, редактор в списание „Уайърд“. И определението, което Хау дава, е следното: „Краудсорсингът на практика е акт на компания или институция, които възлагат функция, някога изпълнявана от служители или външни подизпълнители, на неопределена (широка) мрежа от хора под формата на открита покана... Критичните моменти са два: използването на открита покана и достигането до широка мрежа от потенциални работници.“²

Както ясно можем да видим, и при двата критични момента новите технологии играят съществена роля. Чрез тях откритата покана може да бъде отправена към хората и чрез тях хората могат да участват. Разбира се, както всяка нова концепция и краудсорсингът претърпява различни метаморфози, трактовки и е обект на редица изследвания. За онези, които искат да научат повече за генезиса, приложението и елементите на краудсорсинга, горещо препоръчвам книгите: „Мъдростта на тълпата“ на Джеймс Суровиецки (2004)³ и доклада на центъра за Колективна интелигентност към Масачузетския технологичен институт „Геномът на колективната интелигентност“⁴ (2010). И разбира се, моята книга „Колективната мъдрост: краудсорсинг“⁵ (2015).

След като вече разполагаме с определение, можем да се фокусираме върху приложението на краудсорсинга в живота на градовете. И както традицията повелява, ще започна с приложението на тази практика по света. Но напук на традицията, няма да започна от САЩ, Великобритания и Западна Европа. Защо? Защото много лесно ще махнете с ръка и ще кажете, че това тук не може да се случи. Така че започвам от далечното и магично Мексико. И там, като у нас, съществуват проблеми с трафика. Но управлението на столицата Мексико решава да опита да разреши сложния проблем с нови методи. Използва комбинация

от краудсорсинг и игровизация. Стъпвайки на тези две нови понятия, управлението на града създава мобилното приложение „Мапатон“, в което хората могат да отбелязват в кое превозно средство се намират. Така благодарение на новите технологии, управата на града събира данни за градския транспорт, които служат за създаване на нови маршрути, пренасочване на други и справяне с трафика. А участниците – под формата на игра, трупат точки и получават подаръци. Някои дори не осъзнават, че всяка регистрация освен точки дава и информация за трафика и спомага за справянето с проблема.⁶

Припомнете си ситуацията, в която, за да стигнете до определена информация онлайн, трябва да разчетете размаяни цифри и букви, с което потвърждавате, че сте човек, а не робот. Най-често това се прави като се използва „КапTCHA“ (CAPTCHA)⁷. Платформата определя дали потребителят е истински или спам робот. И така на практика участваме в дигитализация на недостатъчно добре сканирани текстове. Надявам се, сега, когато знаете, по-внимателно ще разгадавате цифрите и буквите, защото освен защита на собствените ви данни, вършите и добро за дигитализацията на информацията. Все пак е важно, нали?

Това е само една от възможностите, но тя ясно показва, че откритата покана може да бъде и покана за игра. Игровизацията също набира все по-голяма популярност, но нека я оставим за тема на друга студия.

Преди да разгледам начините, по които управниците могат да прилагат краудсорсинг в управлението на града, ще ви припомня, че дори и без да знаете, със сигурност сте чували или ползвали краудсорсинг услуги. У нас беше спряна услугата на „Юбер“, при която можете да се придвижвате с коли на други хора, които имат време да ви закарат от точка А до точка Б. Разбира се, компанията предлага много повече услуги, и е предпочитана сред много хора по света, но няма да я разглеждаме в детайли. Другата голяма компания в новите реалности, която променя хотелиерския бизнес, градовете и туризма, е „Еърбиендби“ – възможност да отседнете в апартамент на човек, който не

го ползва и срещу определена сума, вие можете да се настаните. Изследване за развитието на компанията в Барселона показва, че туристите, които избират услугите ѝ харчат 2,3 пъти повече пари и стоят средно 2,4 пъти повече от останалите туристи.⁸

Тези възможности дават на хората, от една страна, опция за допълнителни доходи, а от друга страна – правят пътуванията много по-достъпни. И понеже съм фен и на двете компании, ще кажа, че правят пътуванията много по-интересни и приятни. И те срещат с нови хора. И като всяко ново нещо предизвикаха поредица от дебати, предизвикаха статуквото и предизвикаха реструктуриране на много бизнеси. По скромното ми мнение – печелившият е потребителят, пред когото се откриват повече възможности за избор, при това на много по-достъпна цена. Според директора на „Юбер“ „да живееш в град, не трябва да те задължава да притежаваш автомобил“⁹. И след като компанията трябваше да преустанови работата си у нас, появиха се други инициативи, които не са в категорията краудсорсинг, но пък позволяват на хората да се придвижват с електрически автомобил или да ползва електрическа тротинетка. Докато подготвях този текст, установих, че в София има услуга за ползване на електрически велосипеди¹⁰, но явно частната инициатива не среща подкрепата на управата на града, тъй като почти никой не е чувал за нея. Там, където има вакуум, се появяват частни предложения. А би било добре, управата на градовете да си дава сметка за новите потребности на новите граждани и да предприема стъпки в посока напред.

Както се вижда, частната инициатива прегръща силно краудсорсинга и използва най-различни форми, за да го прилага. Една от добре работещите инициативи в София са безплатните туристически обиколки, които се водят от млади хора, които го правят в свободното си време и срещу услугата получават това, което всеки от участниците в обиколката реши да отдели. Много често се спирам около такива групи, за да се насладя на прекрасния език, който използват младите екскурзоводи и интересния начин, по който представят града ми на гостите. Повярвайте ми, разказите им са далеч по-интересни и вълнуващи от тези на екскурзоводите на заплата. Да не говорим, че креативността е

завидна – освен на различни езици има обиколка на Еврейския квартал, обиколка на баровете, обиколка на стара София и т.н. Съветвам ви някой път да се включите в една от обиколките, за да видите колко различно може да изглежда градът, в който живеете. При това за добро.

Преди обаче да се опитам да покажа как краудсорсингът може да влезе в дневния ред на община София, искам да ви покажа, че той вече е в дневния ред на жителите на София. Ако се чудите как можете да помогнете за разрешаването на проблемите във вашия град, добре е да започнете със свалянето на приложението „Гражданите“¹¹. Според създателите му тяхната основна цел е „да изграждат едно по-активно, отговорно и учтиво гражданско общество, с помощта на иновативни технологични решения и промотиране на взаимна отговорност“¹². Към датата на писане на този текст приложението подава сигналите на гражданите към над 360 населени места у нас, а тези сигнали идват от над 100 000 регистрирани граждани.¹² Не зная дали сте го ползвали, но със сигурност, това е по-добрата възможност за справяне с проблемите, отколкото мърморенето пред телевизора. Разбира се, чрез това приложение могат да се подават и сигнали за неправилно паркирани автомобили. От собствен опит мога да ви кажа, че работи. Глобата идва бързо и това, поне според мен, е единственият начин да се научим да спазваме правилата. Като знаем, че има санкция, ще се замислим дали да ги нарушим следващия път.

Ако това с глобите ви разубеди в полезността на краудсорсинга, нека ви представя един друг проект от хората за хората, който дава изключителна информация за чистотата на въздуха. Проектът „Еърбг“¹³ следи за реалната ситуация с чистотата на въздуха в София. Ето какво казват създателите на инициативата: „Създадохме AirBG.Info поради пълното информационно затъмнение за въздуха, който дишаме. Веднага направихме и карта на София на <http://airsofia.info>. Днес, след хиляди часове доброволен труд, правим над 100 000 замервания дневно на територията на столицата.“¹³ И много често, данните са доста по-прецизни – защо? Защото ние гражданите се включваме, инсталираме наша станция за измерване и я поставяме в града,

а не горе в планината. Иначе казано – гражданите събират първичната информация, а специалистите – обработват и анализират. Ако чистотата на въздуха е вашата тема и битка, можете да се присъедините към „тълпата“, която заедно иска да направи въздуха по-чист, като събира точна информация и я анализира.

В същата област работи и още една краудсорсинг инициатива, която отново е частна. KeerGreen.bg е онлайн платформа, която предоставя иновативно публично уеб ГИС приложение, позволяващо регистриране на сигнали за нередности от неспешен характер – например за различни видове замърсявания, отпадъци, паднали дървета и др., и бек-офис система.¹⁴

Можем да определим краудсорсинга и като приятел на неволята, която познаваме от „Приказка за неволята“. Защото немалко от краудсорсинг инициативите на гражданите решават проблеми, които управата на градовете не е в състояние да реши. И нека сега видим как и доколко краудсорсингът се вписва в работата на съвременната община.

Най-общо можем да определим града като „територия, на която голям брой хора живеят относително близо един до друг“¹⁵. Разбира се, преди да говорим какво може да се направи, е добре да видим какво вече се прави. И така, Столичната община работи в партньорство с платформата „Гражданите“ като приема сигнали, „свързани с инфраструктурата, осветлението, чистотата, зелената система и други“ в пет столични района.¹⁶

Освен в партньорство, Столичната община има и собствени инициативи, които целят да включат гражданите в решаването на проблемите и определяне на бъдещето на града ни. Една такава инициатива е „Визия за София“. Според написаното в сайта „работата по Визията включва събиране, обобщаване, създаване, дискутиране и анализ на информацията по всички теми, свързани с бъдещето на София. Процесът се координира от мултидисциплинарния екип Визия, който работи за постигането на максимално включване и информиран диалог между всички участници. Екипът подпомага всички заинтересовани страни да споделят информация, да генерират идеи и да предприемат реални действия за решението на различни проблеми. Екипът

събира, обобщава и представя знанията за реалното състояние на града, както и предложенията за развитието на София.¹⁷ Това, което мога да споделя, е, че идеята е много добра, но... Не мисля, че достатъчно хора разбраха за тази инициатива и се включиха със свои идеи и предложения. Но както се казва, това все пак е някакво начало.

Търсенето онлайн по ключови думи „София“ и „Краудсорсинг“ не даде много резултати, а основните бяха за проекти – тоест идеи, които още не са реализирани. Както във всяка друга област, държавата изостава от бизнеса в приложение на новите възможности в работата си. Но гражданите не чакат, защото една от промените, дошла с новите технологии, е присъщото за всеки днес – нетърпение. И когато не ти се чака, запретваш ръкави и сам свършваш работата.

Ако погледнем към света и идеите, които могат да се приложат и у нас, свързани с краудсорсинга, ще се натъкнем на инициативата на Библиотеката на Конгреса в САЩ, която използва възможността потребителите да коментират снимките в платформата. Така инициативата вдъхновява потребителите да описват сканирани снимки и за кратко време увеличава дигиталното съдържание, без да се налага да се чака години и да се влагат сериозни суми.¹⁸

На много места управата на градовете се опитва да прилага една работеща в годините формула „хора + експерти“. Иначе казано, хората биват канени да дават идеи, мнения, да споделят опит и така събирането на точна и актуална информация става по-лесно и бързо, а после експертите дават решения. Но тази практика има и един друг важен аспект. Посредством краудсорсинга хората се чувстват част от тези, които управляват града, а не просто управлявани.

И още, нашият народ е казал, че повече глави мислят по-добре от една. Включването на гражданите в процеса на събиране на информация и предлагане на идеи увеличава шанса да се намери най-доброто към момента решение на проблема. Този подход се използва по отношение на търсене на архитектурни решения, създаване на нови пространства, обособяване

на нужди на хората и намиране на работещи решения. Така на практика гражданите се превръщат в създатели на града, в който живеят. И много често, за това свое участие, те не искат нищо в замяна, защото и те ще ползват плодовете на своя труд.

И тъкмо когато решихте, че идеализмът ми няма край, ще ви представя още една нова тенденция – „крауд урбанизъм“. И тъй като е доста нова идеята, няма как да кажем какво е точното определение. Но някак си по подразбиране към него мога да впиша идеята за градските комунални градини, какъвто пример имаме в София с „Градина за Дружба“¹⁹. Според Йоланд Барнс, един от застъпниците на тази идея, „градовете по света ангажират енергията на тълпата и показват нов начин за обвързване с хората“.²⁰ Така новите технологии правят старите градове модерни. Барнс вярва, че „като се комбинира мъдростта на обикновения човек в области, които той познава най-добре, с познанията на експертите, могат да се постигнат много по-добри резултати“.²¹

И тук може би е мястото да се включи цитат от песента „Представи си“ на Джон Ленън. Ще кажете, че съм мечтателка, но за щастие, не съм единствената. Защото хората, познават много по-добре проблемите там, където живеят, от онези, които ги изследват от офисите си. Хората, защото всеки ден се сблъскват с тези проблеми, може и да имат по-добри идеи за решението им. Само трябва да ги попитаме. И точно тук Барнс обяснява предимствата на крауд урбанизма: „...в идеалния случай на крауд урбанизма ще избягаме от ситуацията, в която няколко експерти сами решават как да изглеждат и функционират местата в града и ще обърнем подхода отдолу нагоре, така че хората, които ще ги използват, да имат глас“.²²

Хората, които започват да чувстват града като свой, които участват в разрешаването на проблемите на същия този град, са склонни дори да инвестират не само време, но и средства в града си. Участието с финансови средства в подобни инициативи е познато с наименованието „Краудфъндинг“ или споделено финансиране, както е придобило гражданственост у нас. И докато ние все още се чудим как точно да използваме енергията на

хората за добри начинания, Крис Гурлей създава платформа за споделено финансиране на инициативите, свързани с градските пространства – „Spacehive“. Самият Гурлей смята, че проектът му е „пресечна точка на много интереси – на гражданите, на общините и на бизнеса. Не принадлежи на никого и в същото време е на всички. Градското споделено финансиране е концепция, която отчита тази реалност и търси да предостави лесен начин на всеки да открие съмишленици и заедно да създадем по-добри места“.²³

Всички тези инициативи са твърде млади – няма достатъчно материал за изследване и не можем да кажем категорично дали ще станат неотменна част от живота ни или ще отминат. Но Родриго Дейвис, който изследва споделеното финансиране, казва, че „онлайн платформите за споделено финансиране като Kickstarter и Indiegogo – които позволяват на потребителите да даряват средства за проекти на независими артисти или организации – се превръщат във все по-сериозен източник за алтернативно финансиране на градски проекти.“²⁴

И колкото и да е ново наименованието споделено финансиране, всеки, който погледне назад в нашата история, ще види, че хората от години са склонни да финансират нещо, което прави непосредствената им среда по-безопасна, по-сигурна и по-добра. Нека не забравяме, че голяма част от църквите и училищата ни са построени на този принцип. Вярно е, че малко сме го позабравили, но пък е и вярно, че не би трябвало да ни е съвсем чужд. Няма как да си представим, че този тип финансиране може да отмени общината и да освободи фондове за други проекти. Но като всичко в този свят, една добра комбинация от различни форми на финансиране, може да направи така, че повече проекти да бъдат реализирани в нашия град.

Разбира се, че няма как да защитя тезата, че краудсорсингът може да бъде решение във всяка ситуация и предпочитан начин на работа на съвременната община. Но е вярно и че без използването на краудсорсинг, или просто включване на гражданите в процеса на вземане на решения, които са свързани

с града, в който живеят, няма как да върви добре работата на която и да било община по света и у нас.

Новите технологии позволяват на хората да участват в публичния разговор и те няма да се откажат от това си право по отношение на мястото, където живеят. И го казвам това, имайки предвид дребни на пръв поглед неща като „къде да се изгради детска площадка“ – до по-големи „как да се преустрои голям булевард, така че да има велоалеи“.

Ако темата за увеличаване на хората посредством новите технологии в инициативи за добро или просто за развлечение, е нещо, което ви интересува, можете да откриете много изследвания и примери от практиката. Ще откриете и колко много хора са склонни да свършат малко работа, за да бъдат част от нещо по-голямо от тях. Така помагаме за описването на звездите, археологични находки, съхраняване на снимки и още, и още. Не бива да забравяме, че референдумите са неотменна част от съвременната демокрация, но новите технологии ни позволяват да питаме хората много по-често и на много по-достъпна цена. Разбира се, не сравнявам по отношение на закона резултатите от референдум и онлайн допитване, само правя аналогия, че новите технологии позволяват някои неща да стават по-бързо, по-лесно и по-ефективно. Стига да съберем кураж да ги използваме за общото добро. При изградени правила и система за редовно събиране на информацията, всяка община може да има открита покана към гражданите за:

- идеи за подобряване на градската среда
- гласуване на проекти
- привличане на подкрепа за нова инициатива.

Нито една от тези дейности не е нова, но имаме възможност да включим хората в работата на общината и при правилно управление на процесите да свършим повече работа за по-малко време с по-голям процент удовлетворени граждани. Разбира се, само ако искаме. Ако все още ми се чудите на ентузиазма по отношение на възможностите за приложение на краудсорсинг в градска среда, разгледайте галерията със снимки на вестник „Гардиън“, озаглавена „Ние построихме този град“²⁵, която

показва едни от най-впечатляващите проекти за градско споделено финансиране.

На сградата на българския парламент стои надписът: „Съединението прави силата“. Без да навлизам някъде в дълбините на този девиз и причините той да бъде толкова важен за България, ще се осмеля да направя паралел между него и това, върху което се крепи силата на краудсорсинга. Покани има много, но успяват онези, които могат да мотивират най-много хора и които някак си могат да ги убедят, че заедно можем повече. И го правим за себе си, за другите – понякога без изобщо да си даваме сметка, че полагаме усилие. И ако не ми вярвате, спомнете си думите ми, когато включите навигационното приложение „Waze“. „Най-лесният начин да подобрявате Waze е просто да шофирате наоколо с включено приложение. Не трябва да правите нищо друго. Waze ще използва информацията от вашето пътуване за изчисляване на средната скорост на пътищата, за проверка за грешки и подобряване на пътната мрежа, за узнаване на посоките на улиците и кои завои са разрешени. Все пак за нанасяне на автоматични промени в картата са необходими много, много точно записани маршрути.“²⁶

Очевидно е, че приветствам новите възможности заедно да направим място по място света по-добър. Но се и научих, че не всичко е само бяло, нито пък, че се случва лесно. Смятам, че при наличието на толкова много начини за комуникация не е редно управляването на град или държава да се случва отдалечено от гражданите както досега. И само за пример ще дам конституцията на Исландия, която беше написана, като се използва краудсорсинг или както казва заглавието на публикация по темата в „БГ он еър“ – „Документът не беше дело на шепа политици, а беше написан в интернет“.²⁷

И преди да стигна до заключението, до мен дойде новината, че се готвят законови промени, които целят да регламентират присъствието на „Еърбиендби“ у нас – предложение за законови промени и регулаторни подходи към местата за настаняване, предлагани чрез електронни платформи. Какво решение ще вземат народните представители, не зная. Но зная, че светът

се променя и опитите да държим новите технологии и възможности далече от хората, нямат успех. Всяко желание да контролираме бъдещето с мерките от миналото не е водело до успех. И това много ясно проличава при онлайн търговията, онлайн платформите за музика, филми, учене и т.н. Много ми се иска, вземащите решение да чуят поне веднъж лекцията на Ернесто Сирولي, изнесена на конференцията TED, която е озаглавена така: „Искате да помогнете на някого? Млъкнете и слушайте!“²⁸ Убедена съм, че ако не друго, то поне слушането може много лесно да се случи днес – защото дори и не специално организирани, хората говорят. Въпросът е дали управниците искат да замълчат, да ни чуят и да ни помогнат да живеем по-добре.

През април 2018 година организацията „Нови градове“ организира конференция на тема „Краудсорсинг в града“. Още на заглавната страница на материалите за събитието се казва, че „краудсорсингът дава на частните и публичните сектори рядката възможност да работят заедно с общностите и да си сътрудничат конструктивно за създаването на по-живи, приобщаващи и впечатляващи градски пространства“.²⁹

Ще се фокусирам върху определянето на възможността като „рядка“. Защото зная, че редките възможности съвсем не са за изпускане. Много ми се иска управата на градовете у нас да си даде сметка, че „ако иска да знае дали е удобна обувката, трябва да попита този, който я носи, а не този, който е я изработил“. Мъдрост, която нашият народ е казал по малко по-друг начин, но със същото послание към управниците: „Не питай старило, а патило“. И тогава можете да разполагате с много по-точна и полезна информация. Стига да искате и да сте готови да работите с хората, а не за хората. Въпросът е дали управниците ще съумеят да се адаптират към новите реалности и ще започнат да работят заедно с нас – тези, които създаваме духа на града, защото живеем в него.

Няма дори и да се опитвам да търся отговор на този въпрос. Просто ще го оставя отворен в края на текста.

Бележки

1. Howe, Jeff, Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business, цитат от Lee, Seungwon „Shawn“, Boshnakova, Dessislava and Goldblatt, Joe, „The 21st Century Meeting and Event Technologies“, Apple Academic Press, 2017, с. 295
2. Jeff, Crowdsourcing: A Definition, June 02, 2006, <http://bit.ly/2sgi6FR>, 24.10.2019
3. Surowiecki, James. The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations, Anchor, USA, 2004
4. Malone, Thomas W., Laubacher, Robert and Dellarocas, Chrysanthos, The Collective Intelligence Genome, MITSloan Management Review, 01th of April 2010, 18.11.2019
5. Бошнакова, Десислава, Колективната мъдрост: краудсорсинг, РОЙ Комюникейшън, София, 2015
6. Mapatón, Observatory of Public Sector Innovation, <http://bit.ly/2OJMgJ4> , 18.11.2019
7. Повече за платформата можете да прочетете на сайта: <http://www.captcha.net/>, 18.11.2019
8. Airbnb Community Contributes \$175 Million to Barcelona’s Economy, <http://bit.ly/35wDW6>, 18.11.2019
9. Цитат на Dara Khosrowshahi от Vock, Daniel C., 4 Ways Uber is Changing the Way it Works in Cities, <https://www.govtech.com/transportation/4-Ways-Uber-is-Changing-the-Way-it-Works-in-Cities.html>, 24.10.2019
10. Повече информация на сайта: <https://rentebike.bg/>
11. Повече за приложението и как се използва от гражданите – <https://grajdanite.bg>
12. Гражданите, <https://grajdanite.bg/about-us>, 18.11.2019
13. Описание за проекта от официалната страница във Фейсбук – <http://bit.ly/2OiumhO>, 18.11.2019
14. Кадънкова, Констанца, ГИС платформата за зелени краудсорсинг услуги KeepGreen.bg вече работи, Computer World, 19 април 2019, <http://bit.ly/2QKs10F>, 18.11.2019
15. Libby, Brian, Applying Crowdsourcing in Architecture, The Journal of the American Institute of Architects, February 08, 2017, 18.11.2019
16. Сайт на Столична община, <http://bit.ly/2rpXsCA>, 18.11.2019

17. Визия за София, За Визията, <https://vizia.sofia.bg/sofia-vision/>, 18.11.2019
18. Cohen, Noam, Historical Photos in Web Archives Gain Vivid New Lives, 18.01.2009, <https://nyti.ms/33eqAtP>, 18.11.2019
19. Градина за Дружба, <https://www.urbangardening-sofia.com/about/>, 18.11.2019
20. Barnes, Yolande, Expert + Crowd: Building Successful Cities Together, April 23, 2018, New Cities, <http://bit.ly/2rrSeWV>, 18.11.2019
21. Пак там
22. Пак там
23. Gourlay, Chris, How Ordinary People are Crowdfunding Our Cities, <http://bit.ly/37yKCcmd>, 18.11.2019
24. Shueh, Jason, Crowdsourcing Offers Gov Funding Option for Civic Tech, GT Magazine, September 26, 2014, <http://bit.ly/37B2flr>, 18.11.2019
25. Michael, Chris and Goodinson, Elena, We built this city: the smartest urban crowdfunding projects – in pictures, April 28, 2014, <http://bit.ly/2sgmYuD>, 18.11.2019
26. Ръководство за Waze на български, <http://bit.ly/2XLnwnY>, 18.11.2019
27. Георгиева, Ирина, Как Исландия създаде конституцията си?, 23.09.2015, България он ъър, <http://bit.ly/33hWcyP>, 18.11.2019
28. Sirolli, Ernesto, Want to help someone? Shut up and listen!, <http://bit.ly/2XIRzN7>, 18.11.2019
29. New Cities, Crowdsourcing the City, <http://bit.ly/2XINU1I>, 18.11.2019